AKADEMIA E FORCAVE
TË ARMATOSURA

Hyrje në Modele të Mëdha Gjuhësore

RAG (Gjenerim i përforcuar nga kërkimi)

Dr. Fiorela Ciroku

Bazimi i MMGj-ve në njohuri të jashtme

Në leksionet e mëparshme kemi mësuar:

- si funksionojnë transformer-at
- si para-trajnohen modelet
- si përfaqësohet kuptimi me embeddings
- si funksionojnë vector databases

Tani vijmë tek arkitektura më e rëndësishme praktike për përdorimin e MMGj-ve në botën reale:

Retrieval-Augmented Generation (RAG)

Kufizimet e modeleve gjuhësore të paratrajnuara

MMGj-të nuk janë databaza faktesh. Ato janë **modele probabilistike të gjuhës**.

Kjo do të thotë:

- Përgjigjja që duken “të sakta” janë shpesh thjesht *të mundshme*.
- Modeli nuk e di nëse diçka është ligjërisht e vlefshme.
- Modeli nuk di cilat dokumente janë zyrtare.
- Modeli nuk di versionin e fundit të një procedure.

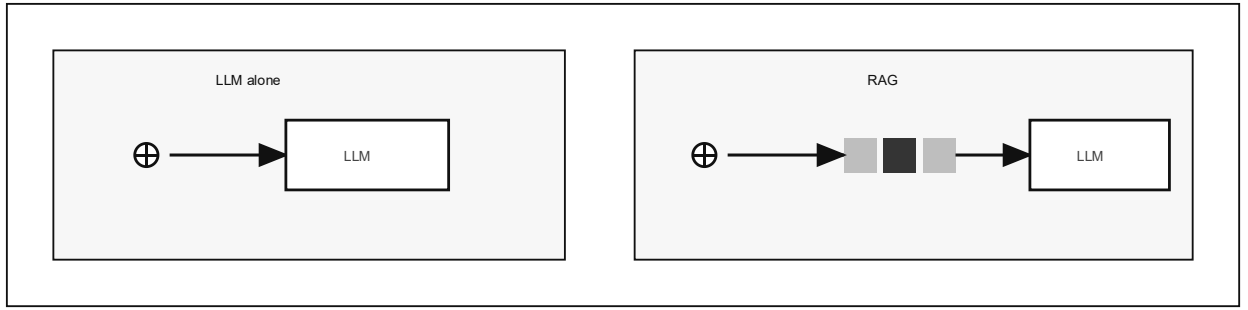

Përkufizimi formal i RAG

Retrieval-Augmented Generation përkufizohet si një arkitekturë ku gjenerimi i tekstit kushtëzohet nga dokumente të rikthyera përmes mekanizmave të kërkimit informacionit.

Formalisht:

- le të jetë q pyetja e përdoruesit,
- D korpusi dokumentar,
- R(q, D) operatori i retrieval.

$$\mathrm{LLM}(q, R(q, D))$$

Kjo ndarje lejon kontroll më të madh mbi burimet e njohurisë.

Komponentët konceptualë të RAG

Një sistem RAG mund të ndahet konceptualisht në:

- Një komponent përfaqësimi (që transformon tekstin në vektorë)
- Një komponent kërkimi (që identifikon dokumente relevante),
- Një komponent gjenerimi (që prodhon përgjigjen).

Kjo ndarje lejon dizajnim, optimizim dhe vlerësim të pavarur të secilit komponent.

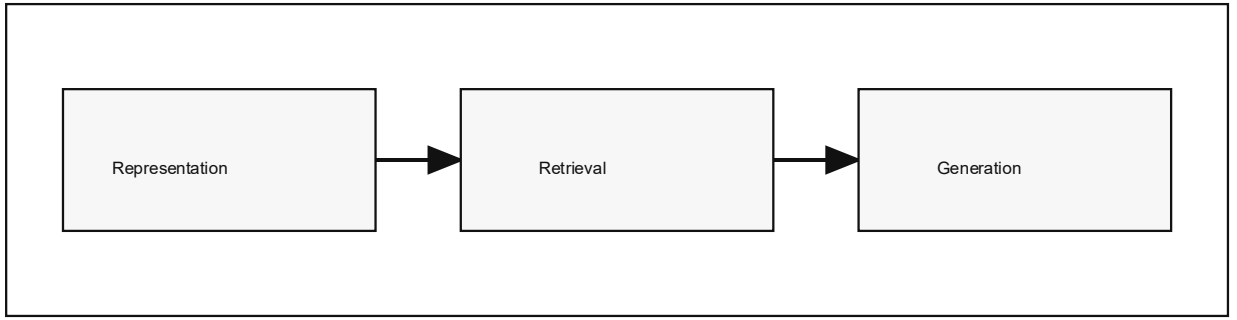

Pozicionimi i RAG në ekosistemin MMGj

RAG qëndron midis dy ekstremeve:

- para-trajnimit (njohuri e ngrirë)
- fine-tuning (njohuri e koduar në parametra)

Ndryshe nga të dyja, RAG injekton njohuri **në kohë inferencë,** pa ndryshuar modelin, pa ri-trajnim.

Kjo e bën RAG veçanërisht të përshtatshëm për dokumente që ndryshojnë shpesh, si politika, procedura, manuale, etj.

RAG Pipeline

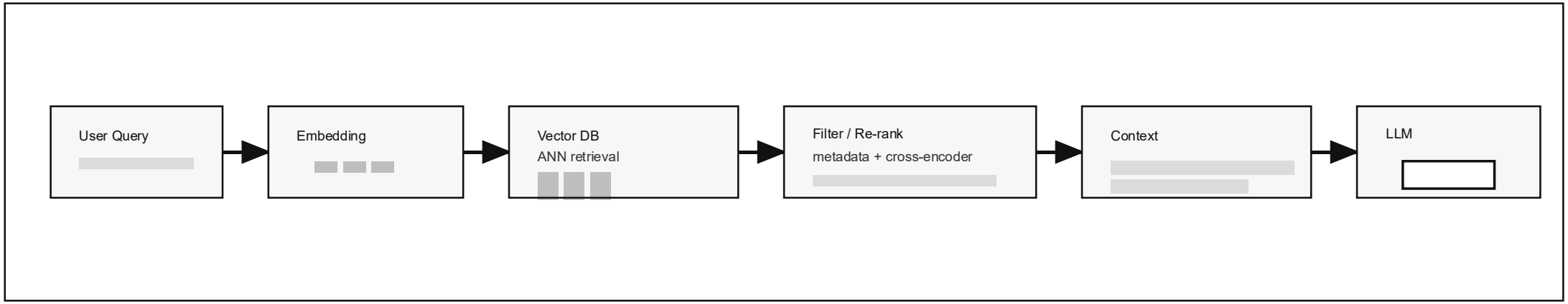

RAG si arkitekturë dyfazore

- Një sistem RAG ndahet qartë në dy faza:

FAZA OFFLINE

- Dokumentet përgatiten
- Ndahen në chunks
- Gjenerohen embeddings
- Ruhen në vector database

FAZA ONLINE

- Pyetja përpunohet
- Kryhet retrieval
- Dokumentet injektohen në kontekst
- Modeli gjeneron përgjigje

- Kjo ndarje është thelbësore për shkallëzim, mirëmbajtje, dhe auditim.

Faza offline: Përgatitja e dokumenteve

Në fazën offline, korpusi dokumentar përgatitet për kërkim:

- përzgjidhen burime autoritative,
- dokumentet ndahen në segmente (chunks),
- për secilin chunk llogaritet embedding,
- Embedding pasqyrohen në bazën e të dhënave vektoriale.

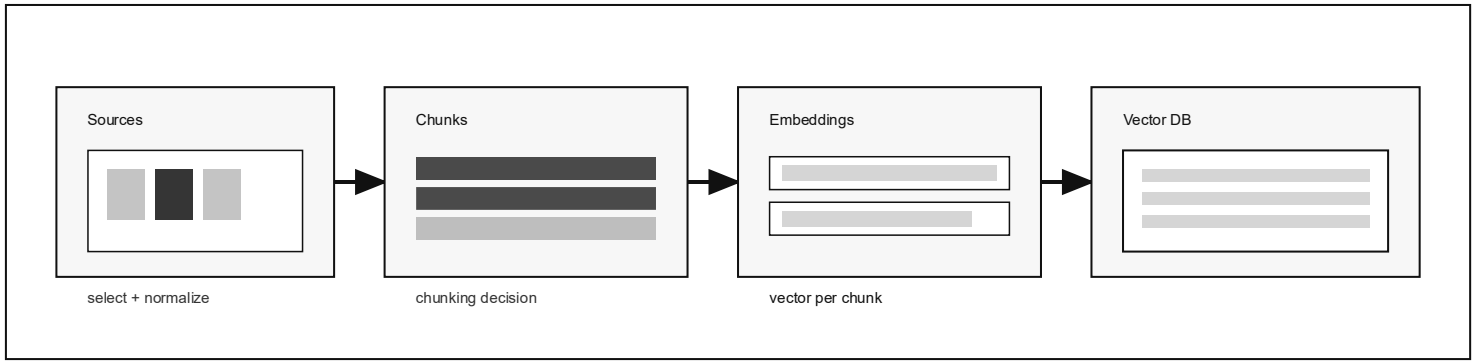

Vendimet në këtë fazë (p.sh. madhësia e segmentit) ndikojnë drejtpërdrejt cilësinë e retrieval.

Faza online: Përgatitja e përgjigjes

- Faza online e një sistemi RAG është ajo që ekzekutohet në kohë inferencë, pra për çdo kërkesë individuale të përdoruesit.

- Sistemi kryen një sekuencë të fiksuar hapash:

    1. Pyetja e përdoruesit përpunohet dhe përfaqësohet me embedding.
    2. Kryhet kërkimi në indeksin vektorial për të identifikuar dokumente ose segmente relevante.
    3. Rezultatet e retrieval renditen dhe filtrohen sipas kritereve të paracaktuara (p.sh. relevanca, burimi, data).
    4. **Dokumentet e përzgjedhura bashkohen në një kontekst të vetëm që i paraqitet modelit gjuhësor.**
    5. Modeli gjeneron përgjigjen në mënyrë autoregresive, i kushtëzuar nga konteksti i injektuar.

Faza online: Përgatitja e përgjigjes

Në fazën online, asnjë parametër i modelit nuk ndryshohet. RAG vepron ekskluzivisht duke manipuluar input-in dhe jo modelin.

Kjo fazë është shpesh bottleneck-u kryesor, pasi përfshin:

- operacione të shumta në kohë reale,
- ndërveprim me shërbime të jashtme (vector database),
- dhe gjenerim nga modele të mëdha gjuhësore me kosto të lartë llogaritëse.

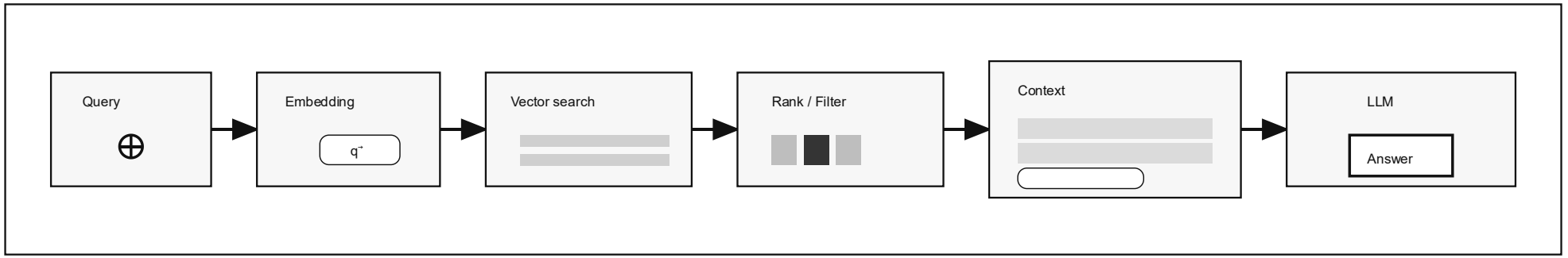

RAG dhe varësia nga retrieval

- Në RAG, gjenerimi është **plotësisht i varur** nga retrieval.
- Nëse retrieval rikthen dokumente të gabuara, jo relevante, ose të paplota, atëherë gjenerimi do të jetë i gabuar, i paqartë, edhe nëse modeli është i fortë.
- Prandaj, në analizë formale: cilësia e RAG ka më pak rëndësi se cilësia e retrieval.

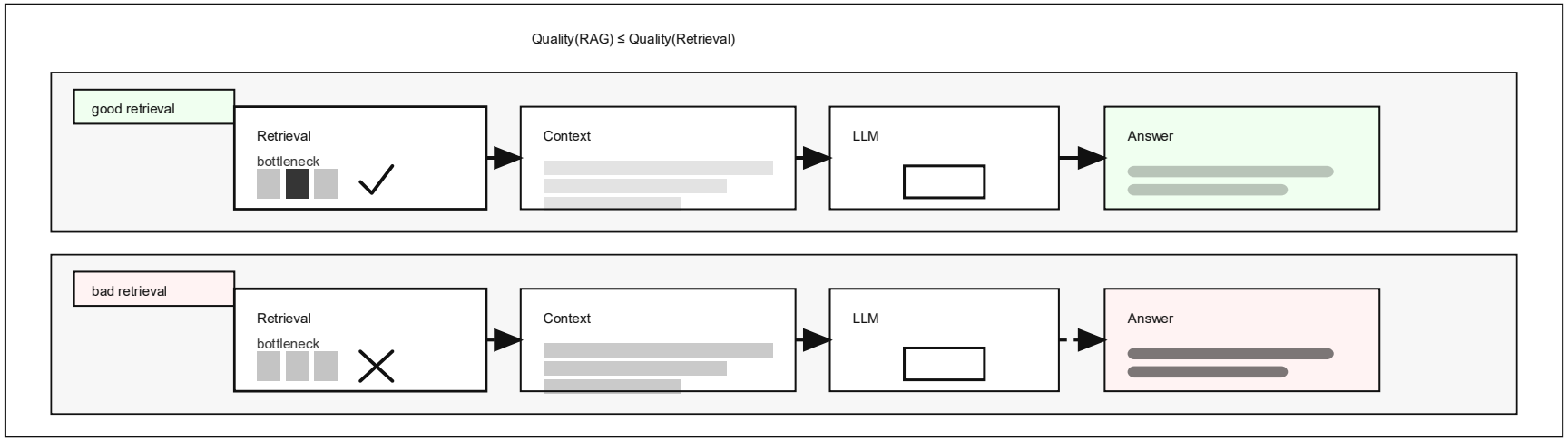

Kufizimi i hapësirës së hipotezave

- RAG funksionon duke **kufizuar hapësirën e hipotezave** të modelit.
- Pa RAG, modeli zgjedh nga e gjithë shpërndarja e gjuhës.
- Me RAG, modeli zgjedh nga një nën-shpërndarje e kushtëzuar nga dokumentet
- Kjo ul entropinë e gjenerimit dhe probabilitetin e shpikjes.
- Ky është mekanizëm statistik, jo semantik.

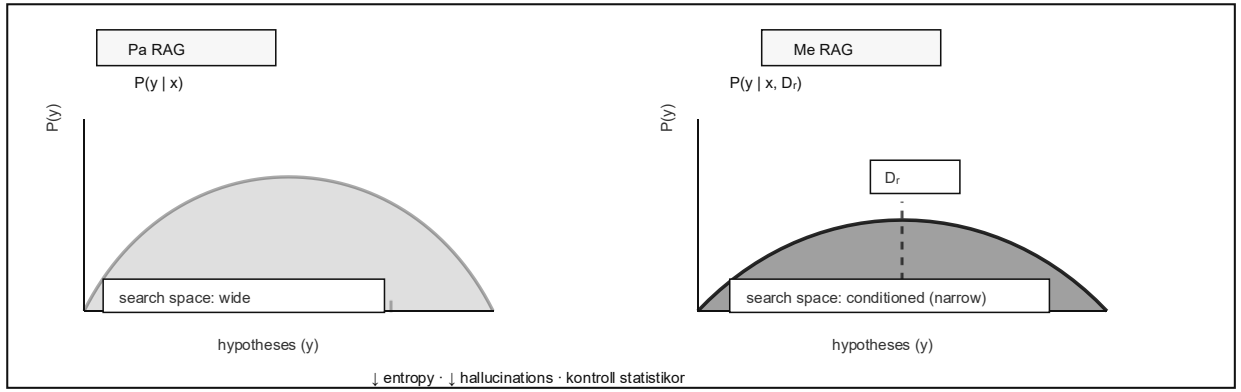

RAG si problem probabilistik

- Në nivel formal, RAG ndryshon shpërndarjen probabilistike të gjenerimit.

- Kjo nuk garanton korrektësi logjike, por:
  - redukton pasigurinë
  - ul entropinë e shpërndarjes (Entropia e një shpërndarjeje probabilistike mat shkallën e pasigurisë ose paqartësisë që ka një variabël e rastësishme mbi rezultatet e saj të mundshme.)
  - zhvendos masën probabilistike drejt përgjigjeve të mbështetura nga evidenca.

- Kjo është një pikë kritike për të kuptuar pse RAG **redukon**, por **nuk eliminon** haluçinacionet.

RAG dhe entropia e gjenerimit

Në termat e teorisë së informacionit, injektimi i dokumenteve rrit informacionin e kushtëzuar dhe ul entropinë e gjenerimit.

Entropia e gjenerimit është një masë e pasigurisë së shpërndarjes probabilistike që modeli gjuhësor prodhon për token-in e radhës gjatë gjenerimit.

Kjo ka pasoja praktike pasi:

- përgjigjet bëhen më të qëndrueshme
- varianca mes përgjigjeve zvogëlohet
- krijimtaria reduktohet në favor të saktësisë

Ndarja Knowledge / Reasoning

RAG formalizon një ndarje arkitekturore:

Knowledge storage → dokumentet | **Reasoning engine** → MMGj

Kjo ndarje:

- ul varësinë nga parametrat
- rrit transparencën
- lejon përditësim të njohurive pa retraining

Faithfulness vs Correctness

Faithfulness: përgjigja është e bazuar në dokumentet e dhëna

Correctness: dokumentet janë faktikisht të sakta

RAG garanton (në masë të madhe) faithfulness, por jo saktësi absolute. Prandaj:

- Cilësia e korpusit është vendimtare
- RAG nuk zëvendëson verifikimin e burimeve

RAG dhe përgjegjësia (auditability)

Një avantazh kyç i RAG është **auditability**.

Auditability është aftësia e një sistemi për të gjurmuar, inspektuar dhe justifikuar mënyrën se si është prodhuar një rezultat, duke identifikuar qartë burimet, hapat dhe vendimet që çuan në atë rezultat.

Në kontekstin e RAG, auditi nënkupton që për çdo përgjigje të gjeneruar mund të dihet:

- cilat dokumente ose segmente janë rikthyer,
- si kanë ndikuar ato në përgjigje,
- dhe të rikonstruktohet procesi i gjenerimit për verifikim ose përgjegjësi institucionale.

Kjo lejon analiza post-hoc, përgjegjësi institucionale, dhe përdorim në domeine të rregulluara.

RAG si problem sistemor, jo vetëm NLP

RAG nuk është vetëm problem NLP.

Ai përfshin:

- Information Retrieval
- Distributed Systems
- Monitoring dhe logging
- Prompt control

Performanca e RAG varet nga komponenti më i dobët, jo nga modeli më i fortë.

Latency breakdown në RAG

Latency në një sistem Retrieval-Augmented Generation përkufizohet si koha totale e kaluar midis momentit kur përdoruesi paraqet një pyetje dhe momentit kur sistemi kthen përgjigjen finale.

Në sisteme reale, latenca ndahet në:

- embedimi i pyetjes
- kërkimi në vector DB
- gjenerimi i përgjigjes

Versionimi i njohurive

Njohuritë ndryshojnë më shpesh se modelet.

RAG lejon:

- përditësim të dokumenteve
- pa ndryshuar modelin
- pa retraining

Por kërkon:

- menaxhim versionesh
- invalidim indeksesh
- kontroll konsistence

RAG kundrejt alternativave

RAG duhet krahasuar me alternativa reale:

- MMGj pa retrieval (hallucination risk)
- Search-only systems (pa gjenerim)
- Fine-tuned models (njohuri statike)
- QA klasike

RAG ofron kompromisin më të mirë për fleksibilitet, kontroll, kosto.

RAG vs MMGj (pa Retrieval)

- Modeli gjeneron përgjigje vetëm bazuar në njohurinë parametrike. Nuk përdor dokumente të j ashtme në kohë inferencë.

Avantazhe

- Arkitekturë e thjeshtë
- Latencë më e ulët
- Implementim i lehtë

Kufizime

- Rrezik i lartë i halucinimeve
- Pa burim ose gjurmueshmëri
- Njohuri statike dhe të paverifikueshme

Krahasim me RAG:

- RAG ul ndjeshëm hallucinations duke kushtëzuar gjenerimin me evidencë.
- RAG ofron auditability, që mungon plotësisht te LLM pa retrieval.

RAG vs Search-only systems (pa gjenerim)

Kthejnë dokumente ose fragmente tekstuale, jo përgjigje të sintetizuara.

Avantazhe

- Transparencë e lartë
- Pa hulucinime
- Kontroll i plotë mbi burimet

Kufizime

- Nuk ofrojnë sintezë ose arsyetim
- Ngarkesë e lartë për përdoruesin
- Përvojë e dobët përdoruesi për pyetje komplekse

Krahasim me RAG

- RAG kombinon transparencën e kërkimit me aftësinë gjenerative të LLM.
- RAG ul ngarkesën kognitive duke sintetizuar informacionin.

RAG vs Fine-tuned (pa Retrieval)

Modele të përshtatura me fine-tuning mbi të dhëna specifike. Njohuria inkorporohet në parametrat e modelit.

Avantazhe

- Performancë e mirë në domain të kufizuar
- Gjenerim i qëndrueshëm dhe i kontrolluar
- Pa varësi nga infrastruktura e retrieval

Kufizime

- Njohuri statike (kërkon retraining)
- Mungesë burimesh të qarta
- Kosto e lartë mirëmbajtje

Krahasim me RAG

- RAG ofron njohuri dinamike dhe të përditësueshme pa retraining.
- Fine-tuning është më i përshtatshëm për stil dhe sjellje, jo për njohuri faktike që ndryshojnë.

RAG kundrejt sistemeve QA klasike

Sisteme që identifikojnë dhe nxjerrin (extract) një fragment ekzistues nga dokumentet. Përgjigja është zakonisht një nënvarg i tekstit burimor. Bazohet në modele si BERT për span extraction.

Avantazhe

- Saktësi e lartë nëse përgjigja ekziston drejtpërdrejt në tekst.
- Transparencë e plotë
- Pa halucinime

Kufizime

- Nuk odron sintezë apo arsyetim
- Dështon në pyetje abstrakte ose përmbledhese
- Varësi e fortë nga formulimi i saktë i pyetjes

Kjo e bën RAG më të fuqishëm për: pyetje komplekse, dokumente të gjata, dhe domene ku informacioni është i shpërndarë.

RAG kundrejt sistemeve të tjera

Arkitektura	Hallucinations	Sintesë	Transparencë	Fleksibilitet
QA Klasike	❌	❌	✅	❌
Search-only	❌	❌	✅	⚠️
LLM pa Retrieval	❌❌	✅	❌	✅
Fine-tuned LLM	⚠️	✅	❌	⚠️
RAG	⚠️ Ulët	✅	✅	✅

RAG dhe vlerësimi shkencor

Vlerësimi i retrieval

- *Recall@k, Precision@k*: matin nëse dokumentet relevante rikthehen në top-k rezultate.
- *MRR (Mean Reciprocal Rank)*: mat sa shpejt shfaqet dokumenti korrekt në renditje.

Vlerësimi i faithfulness (grounding)

- Kontrollon nëse përgjigja e gjeneruar bazohet realisht në dokumentet e rikthyera.
- Përdoren annotime manuale ose metrika si *attribution accuracy*.

RAG dhe vlerësimi shkencor

Vlerësimi i saktësisë faktike

- Krahasim i përgjigjes me burime të verifikuara (gold answers).
- Shpesh kërkon evaluim njerëzor në domene kritike.

Vlerësimi end-to-end i detyrës

- Mat nëse sistemi përmbush objektivin praktik (p.sh. përgjigje të sakta dhe të dobishme).
- Përfshin user studies ose task success rate.

Kufizime strukturore të RAG

RAG nuk është pa kosto:

- Kërkon infrastrukturë shtesë
- Rrit latencën
- E bën vlerësimin më kompleks

- Në disa raste, një model i vogël fine-tuned mund të jetë më i përshtatshëm se një RAG.

- RAG nuk është zgjidhje universale. Si arkitekturë nuk garanton të vërtetën absolute, nuk zgjidh kontradikta dhe nuk zëvendëson logjikën formale.

Çfarë do të trajtojmë në vazhdimësi?

- ✓ Hyrje
- ✓ Tokenizimi & Embeddings
- ✓ Arkitektura Transformer
- ✓ Bazat e të dhënave vektoriale (Vector Databases)
- ✓ RAG (Gjenerim i përforcuar nga kërkimi)
6. Promptimi
7. Agjentët (Agents)
8. Përshtatja e modelit (Fine-Tuning)
9. Vlerësimi (Evaluation)
10. Siguria & Përafrimi (Safety & Alignment)
11. Vendosja e modelit (Deployment)
12. Integrimi i Projektit Final

Bibliografia

- [1] P. Lewis *et al.*, “Retrieval-Augmented Generation for Knowledge-Intensive NLP Tasks,” *Proc. NeurIPS*, 2020.
  [2] S. Karpukhin *et al.*, “Dense Passage Retrieval for Open-Domain Question Answering,” *Proc. EMNLP*, 2020.
  [3] N. Reimers and I. Gurevych, “Sentence-BERT,” *Proc. EMNLP*, 2019.
  [4] J. Johnson, M. Douze, and H. Jégou, “Billion-Scale Similarity Search with GPUs,” *IEEE Trans. Big Data*, 2021.
  [5] J. Gao *et al.*, “Rethinking Search: Making Domain Experts out of Large Language Models,” *arXiv*, 2023.